

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π/ΘΜΙΑΣ ΚΑΙ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠ/ΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ Α΄

Ταχ. Δ/ση: Ανδρέα Παπανδρέου 37
Τ.Κ. – Πόλη: 15180 Μαρούσι
Ιστοσελίδα: www.minedu.gov.gr
Πληροφορίες: Αν. Πασχαλίδου
Τηλέφωνο: 210-3443422

Βαθμός Ασφαλείας:
Να διατηρηθεί μέχρι:
Βαθ. Προτεραιότητας:

Αθήνα, 13-09-2016
Αρ. Πρωτ. 148091/Δ2

ΠΡΟΣ:

- Περιφερειακές Δ/σεις Εκπ/σης
- Σχολ. Συμβούλους Δ.Ε. (μέσω των Περιφερειακών Δ/σεων Εκπ/σης)
- Δ/σεις Δ/θμιας Εκπ/σης
- Γενικά Λύκεια (μέσω των Δ/σεων Δ/θμιας Εκπ/σης)

ΚΟΙΝ.:

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής
Πολιτικής
Αν. Τσόχα 36
11521 Αθήνα

**ΘΕΜΑ: Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στις Α΄, Β΄
Ημερήσιου ΓΕΛ και Α΄, Β΄, Γ΄ Εσπερινού ΓΕΛ για το σχολ. έτος 2016 – 2017**

Μετά από σχετική εισήγηση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (πράξη 35/2016 του Δ.Σ) σας αποστέλλουμε τις παρακάτω οδηγίες για το σχολικό έτος 2016-2017 για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων:

1. Νέα Ελληνική Γλώσσα , (τάξεις: Α΄, Β΄ Ημερήσιου ΓΕΛ και Α΄, Β΄, Γ΄ Εσπερινού ΓΕΛ)
2. Λογοτεχνία, (τάξεις: Α΄, Β΄ Ημερήσιου ΓΕΛ και Α΄, Β΄, Γ΄ Εσπερινού ΓΕΛ)
3. Φιλοσοφία Γενικής Παιδείας, (τάξη: Β΄ Ημερήσιου/Εσπερινού ΓΕΛ)
4. Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία, (τάξεις: Α΄, Β΄ Ημερήσιου ΓΕΛ και Α΄, Β΄, Γ΄ Εσπερινού ΓΕΛ)
  - 4.α. Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ (τάξεις: Α΄, Β΄ Ημερήσιου ΓΕΛ και Α΄, Β΄, Γ΄ Εσπερινού ΓΕΛ)
  - 4.β. Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία ΟΜΑΔΑΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (τάξη: Β΄ Ημερήσιου/Γ΄ Εσπερινού ΓΕΛ)

ΜΑΘΗΜΑ/ΤΑΞΗ:

- **ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ (ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ), Β΄ ΤΑΞΗ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ**
- **ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ (ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ), Γ΄ ΤΑΞΗ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ**

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ:

- ✓ **ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΙ ΑΝΤΙΓΟΝΗ** των Δ. Δρακόπουλου, Κ. Ναστούλη, Χ. Ρώμα, *ΙΤΥΕ Διόφαντος, 2016*
- ✓ **ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ (Α΄, Β΄, Γ΄ Λυκείου)** του Α.Β. Μουμτζάκη, *ΙΤΥΕ Διόφαντος, 2016*
- ✓ **ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ (Γυμνασίου-Λυκείου)** του Μ. Οικονόμου, *ΙΤΥΕ Διόφαντος, 2016*

Είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθεί αναδιάρθρωση και εξορθολογισμός της διδακτέας ύλης για τη διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας Γενικής Παιδείας στη Β΄ τάξη του Λυκείου, όπως αυτή ορίζεται στο ισχύον Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (Α.Π.Σ.) για τη διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας στο Λύκειο, καθώς από την καθημερινή διδακτική πρακτική διαπιστώνεται ότι οι μαθητές/τριες συνήθως δεν εμβαθύνουν στην ουσία του αρχαίου δράματος, δεν κατανοούν τον πολιτικό ρόλο της αρχαίας τραγωδίας, δεν «αναγινώσκουν» την τραγωδία κριτικά, ώστε να μπορούν να προβούν σε αντίστοιχες «αναγνώσεις» του σημερινού κοινωνικο-πολιτικού γίγνεσθαι. Παραμένουν, συνήθως, σε μια επιφανειακή ανάγνωση της υπόθεσης- μύθου του έργου εμμένοντας σε μια στείρα απομνημόνευση της μετάφρασης και των γραμματικοσυντακτικών φαινομένων, αποστηθίζοντας παράλληλα ερμηνευτικά σχόλια,

αδυνατώντας να ανάγουν τις αξίες του πολιτικού και πολιτισμικού «συγκείμενου» της τραγωδίας στο σήμερα.

Η διάρθρωση της διδακτέας ύλης αποτελεί, μεταξύ άλλων, μία από τις αιτίες του παραπάνω προβλήματος, λειτουργώντας ανασταλτικά για την ουσιαστική προσέλαση του αρχαίου δράματος, το οποίο συχνά αντιμετωπίζεται στην πράξη κυρίως ως αφορμή διδασκαλίας της αρχαιοελληνικής γλώσσας και όχι ως γέννημα συγκεκριμένων κοινωνικοπολιτικών ζυμώσεων σύμφυτων με τη γέννηση, την εξέλιξη και την εδραίωση της δημοκρατίας. Εξάλλου, η διδακτέα ύλη σπάνια ολοκληρώνεται, με αποτέλεσμα οι μαθητές/τριες να μην συνειδητοποιούν την εξέλιξη, κορύφωση και λύση του δράματος.

Ο προσανατολισμός της διδασκαλίας κυρίως στη Γραμματική και το Συντακτικό απομακρύνει τους μαθητές από τον κριτικό προβληματισμό και τη γόνιμη πρόσληψη των

δομών και των ζυμώσεων του 5^{ου} αι. σε κοινωνικό - πολιτικό - πολιτισμικό επίπεδο, που διαφαίνονται μέσα από την τραγική δράση, μέσω των οποίων αναδεικνύονται θεμελιώδεις πολιτικές και πολιτισμικές αξίες (διάλογος, δημοκρατία, φιλοσοφία, ηθική και δίκαιο, ρητορική και επιχειρηματολογία κ.λπ). Προσφέρονται, έτσι, περιορισμένες ευκαιρίες για δημιουργική αξιοποίηση της τραγωδίας (π.χ. αξιοποίηση παράλληλων κειμένων) και ενίσχυση του ενδιαφέροντος των μαθητών/τριών.

Ο στόχος της προτεινόμενης αναδιάρθρωσης και εξορθολογισμού της διδακτέας ύλης του μαθήματος της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας Γενικής Παιδείας στη Β' Λυκείου είναι να απελευθερωθεί διδακτικός χρόνος ώστε να ενισχυθεί:

1. *ο γλωσσικός γραμματισμός* (η ικανότητα των μαθητών/τριών να κατανοούν τον δραματικό λόγο με τη βοήθεια των λεξιλογικών σχολίων του σχολικού βιβλίου, η ικανότητά τους στη σύνθεση και εκφορά νεοελληνικού λόγου, είτε μέσω της απόδοσης του αρχαίου κειμένου στη νέα ελληνική γλώσσα, είτε μέσω της πιο ελεύθερης απόδοσης και διασκευής του περιεχομένου του θεατρικού λόγου, με στόχο τη δραματοποίησή του - παιχνίδι ρόλων στην τάξη με τη μορφή αντιλογιών/αγώνων λόγου - και την άσκηση των μαθητών/τριών στη ρητορική δεξιότητα),
2. *ο γραμματειακός/κειμενικός γραμματισμός* (η ικανότητα των μαθητών/τριών να αναγνωρίζουν την ιδιαιτερότητα του ποιητικού δραματικού λόγου, τις διαφορετικές διαλέκτους, τις ιδιολέκτους των ηρώων, καθώς και τα αντιτιθέμενα ιδεολογικά και αξιακά συστήματα που εκφράζονται μέσα από αυτές κλπ.),
3. *ο κριτικός γραμματισμός* (η ικανότητα των μαθητών/τριών να διακρίνουν και να συζητούν κριτικά τα συγκρουόμενα ιδεολογικά και αξιακά συστήματα που συνιστούν και την τραγική σύγκρουση των ηρώων - φορέων των συγκεκριμένων αξιακών συστημάτων),
4. *ο θεατρικός γραμματισμός* (η ικανότητα των μαθητών/τριών να καλλιεργούν τη φαντασία και τη δημιουργικότητα, την κριτική σκέψη και ανάλυση. Η ικανότητα να κατανοούν την πολιτική διάσταση του αρχαίου θεάτρου, καθώς και τον γενικότερο κριτικό ρόλο του θεάτρου στο πλαίσιο μιας κοινωνίας).
5. *ο ψηφιακός γραμματισμός* (η ικανότητα των μαθητών/τριών να αξιοποιούν, κατά την αναζήτηση της γνώσης, τις δυνατότητες που τους παρέχουν τα σύγχρονα ψηφιακά εργαλεία [σώματα κειμένων, ηλεκτρονικά λεξικά κ.ά.], καθώς και τα σύγχρονα ψηφιακά εργαλεία για την ομαδική έρευνα και εκπόνηση εργασιών, αλλά και για την παραγωγή κειμένων, βίντεο ή πολυτροπικών παρουσιάσεων από τους ίδιους).

Ο διδακτικός χρόνος που θα προκύψει από τον εξορθολογισμό της διδακτέας ύλης θα επιτρέψει πλέον στους εκπαιδευτικούς αφενός μεν την προσέγγιση ολόκληρου του δράματος, αφετέρου δε την εστίαση στη σχέση γλώσσας και τραγικής ποίησης. Οι εκπαιδευτικοί θα αποδεσμευτούν από τη μονομερή και αποκομμένη από το είδος του κειμένου γραμματικοσυντακτική προσέγγιση της τραγωδίας. Επίσης, θα έχουν την δυνατότητα να εμβαθύνουν μέσα από τον τραγικό λόγο στην πολιτική διάσταση της τραγωδίας και να ανιχνεύσουν τις δομές και τους κώδικες (κοινωνικό, πολιτικό, ηλικιακό κ.ά.) που διασταυρώνονται σε αυτήν.

Παράλληλα, εστιάζοντας στον τραγικό λόγο θα ενισχυθεί η σύνδεση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας με τη νέα ελληνική, ώστε να γίνει κατανοητή η ιστορική εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας. Εξάλλου, θα δοθεί η δυνατότητα καλλιέργειας της θεατρικής και

γενικότερα της αισθητικής παιδείας των μαθητών/τριών. Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί θα μπορούν να διδάξουν την αρχαία ελληνική τραγωδία περισσότερο διακειμενικά και διαθεματικά απ' ό,τι σήμερα (παράλληλα κείμενα - θέατρο, φιλοσοφία, ιστορία), καθώς και περισσότερο βιωματικά. Είναι σημαντικό εξάλλου, οι μαθητές/τριες, ως ενεργά υποκείμενα, να βιώσουν τη συγκρουσιακή αντιπαράθεση - προϊόν των ακραίων θέσεων των ηρώων - ως προϋπόθεση για την τραγικότητα, τόσο του Κρέοντα, όσο και της Αντιγόνης. Γι' αυτό, ενδείκνυται να μένει χρόνος με σκοπό τη δραματοποίηση αποσπασμάτων του κειμένου - παιχνίδι ρόλων, προκειμένου να ανοιχτεί «διάλογος» με το κείμενο και να βιωθεί από τους μαθητές η σύγκρουση σε πολλαπλό επίπεδο (περιεχομένου του λόγου, αλλά και κίνησης, άρθρωσης και ρυθμού του λόγου κ.λπ).

Τέλος, ο διδακτικός χρόνος που θα ελευθερωθεί μέσω του εξορθολογισμού της ύλης θα επιτρέψει σε κάποιον βαθμό την αλληλεπίδραση κειμένου-αναγνώστη, την εμπάθυση της γνώσης και τον αναστοχασμό, την ενίσχυση της κριτικής σκέψης και την καλλιέργεια δεξιοτήτων που σχετίζονται με την καλλιέργεια του προφορικού λόγου, της συνεργασίας, κ.ά.

Η αναδιάρθρωση και ο εξορθολογισμός της διδακτέας ύλης επιφέρει, ωστόσο, και μερική τροποποίηση του τρόπου αξιολόγησης, ώστε οι επιδιωκόμενες αλλαγές να μην ακυρωθούν στην πράξη.

Σημαντικές Επισημάνσεις

- I. Η προσέγγιση της δραματικής ποίησης ως θεατρικού κειμένου, διακρινόμενου από ένα αφηγηματικό, ιστορικό, φιλοσοφικό ή άλλο κείμενο.
- II. Η πολιτική διάσταση της αρχαίας τραγωδίας και η σχέση της με την κοινωνική πραγματικότητα του 5^{ου} αι: η τραγωδία δεν αντανάκλα αυτή την πραγματικότητα, αλλά την εξετάζει, τη θέτει υπό συζήτηση, μέσω της σύγκρουσης ανάμεσα στις αξίες (οι οποίες αποτελούν το παρελθόν της πόλης) που προβάλλονται από τον ηρωικό μύθο και τα νέα πολιτικά και νομικά σχήματα. Μέσα από τη σύγκρουση αυτή, τον διχασμό της πόλης, η τραγωδία αμφισβητεί και εξετάζει τον κόσμο και τις αξίες της πόλης (πρβ. Vernant, J.-P. – Vidal-Naquet, P., *Μύθος και Τραγωδία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Στ. Γεωργούδη, Τόμος Α', Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 1988, σελ. 28).
- III. Η αξιοποίηση της Εισαγωγής (βλ. παρακάτω, Διδακτέα ύλη), όπου είναι δυνατόν, προς όφελος της ερμηνείας και κατανόησης της τραγωδίας και όχι η εκμάθησή της σε μηχανιστικό διαχειριστικό επίπεδο (με αποστήθιση, αποκομμένη από το ίδιο το έργο).
- IV. Η αποφυγή της εμμονής στην πιστή απόδοση της μετάφρασης: είναι σημαντικό, οι μαθητές/τριες να έρθουν σε επαφή με διαφορετικές μεταφράσεις του αρχαίου κειμένου, ώστε να συνειδητοποιήσουν τις διαφορετικές οπτικές των μεταφραστών μέσα από τις διαφορετικές επιλογές απόδοσης του αρχαίου ποιητικού κειμένου.
- V. Η γραμματική και το συντακτικό δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά μέσο κατανόησης του περιεχομένου και του ποιητικού ύφους του κειμένου.
- VI. Η διακειμενική προσέγγιση του κειμένου μέσα από παράλληλα κείμενα (βλ. παρακάτω, Η διδασκαλία - ερμηνεία του κειμένου: γενικές οδηγίες).
- VII. Το λεξιλόγιο και η γλώσσα εξετάζονται συγκριτικά με τη νέα ελληνική (γλωσσικοί

παραλληλισμοί, ομοιότητες και διαφορές των δύο μορφών της γλώσσας με δημιουργικές ασκήσεις ετυμολογίας, μορφολογίας, παραγωγής ή σύνθεσης, αξιοποιώντας ένα ή περισσότερα έγκυρα λεξικά της Αρχαίας Ελληνικής (http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/lexicon/index.html).

Διδακτέα ύλη (Περιεχόμενο - Διαχείριση και ενδεικτικός προγραμματισμός)

Για τη διδασκαλία του μαθήματος της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας στην Β΄ τάξη του Ημερήσιου Γενικού Λυκείου και την Γ΄ του Εσπερινού Γενικού Λυκείου θα χρησιμοποιηθούν:

- ✓ το εγχειρίδιο της Β΄ Λυκείου *Σοφοκλέους τραγωδία Αντιγόνη* των Δ. Δρακόπουλου, Κ. Ναστούλη, Χ. Ρώμα, *ΙΤΥΕ Διόφαντος*, 2016

Ως βιβλία αναφοράς προτείνονται:

- ✓ η *Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής* (Γυμνασίου-Λυκείου) του Μ. Οικονόμου
- ✓ το *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής* (Α΄, Β΄, Γ΄ Λυκείου) του Α.Β. Μουμτζάκη
- ✓ το *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας* (Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου) της Π. Μπίλλα
- ✓ το *Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας* (Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου) των Χ. Συμεωνίδη, Γ. Ξενή κ.ά

Με βάση το ωρολόγιο πρόγραμμα, η *Αντιγόνη* διδάσκεται δύο (2) ώρες την εβδομάδα στη Β΄ Λυκείου. Η διδασκαλία της *Αντιγόνης* περιλαμβάνει στίχους από το πρωτότυπο και από μετάφραση:

α. Από το πρωτότυπο θα διδάσκονται οι στίχοι: 1-99, 280-314, 441-507, 631-725, 1064-1090.

β. Από μετάφραση οι στίχοι: 100-161, 162-279, 315-331, 332-375, 376-440, 508-581, 582-630, 726-780, 781-800, 801-943, 944-987.

γ. Οι στίχοι 988-1063, 1091-1114, 1115-1153, 1154-1353 (Ε΄ Επεισόδιο, Ε΄ Στάσιμο, Έξοδος) θα προσεγγίζονται **από μετάφραση με ανάγνωση ή δραματοποίηση από τους μαθητές**, ώστε να ολοκληρώνεται η τραγωδία. Οι συγκεκριμένοι στίχοι **δεν αποτελούν αντικείμενο εξεταστέας ύλης, αλλά διδακτέας.**

Για τα αποσπάσματα που θα διδάσκονται από μετάφραση (βλ. εδώ **β** και **γ**) για τα οποία δε δίνεται μετάφραση στο σχολικό εγχειρίδιο, προτείνονται δικτυακοί τόποι, όπως αυτός της Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα, http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/contents.html?author_id=13#toc000. Τα μεταφρασμένα κείμενα μπορεί να προβάλλονται σε οθόνη, ώστε να παρακολουθούν όλοι/ες οι μαθητές/τριες. Αν δεν υπάρχει στο σχολείο η αναγκαία υλικοτεχνική υποδομή, τότε τα μεταφρασμένα αποσπάσματα μπορεί να διανέμονται φωτοτυπημένα στους/στις μαθητές/τριες από τον/την εκπαιδευτικό. Σε κάθε περίπτωση, τα μεταφρασμένα κείμενα διανέμονται φωτοτυπημένα σε μαθητές/τριες που δεν έχουν δυνατότητα πρόσβασης στο διαδίκτυο.

Το πρωτότυπο κείμενο θα διδάσκεται με ρυθμό **12-15** στίχων και το από μετάφραση με ρυθμό **40-60** στίχων ανά διδακτική ώρα. Εναλλακτικά προτείνεται **25-30** στίχοι να διδάσκονται ως προς τη μετάφραση, το λεξιλόγιο και τα υφολογικά σχήματα τη μία διδακτική ώρα και για την ίδια ομάδα στίχων η επόμενη διδακτική ώρα της εβδομάδας να αξιοποιείται αποκλειστικά για την ερμηνεία του κειμένου και τον σχολιασμό του.

Γενικές Οδηγίες Διδασκαλίας

I. Η διδασκαλία της Εισαγωγής

Από την Εισαγωγή διδάσκονται τα εξής: I. Το δράμα, II. Η τραγωδία, III. Το αρχαίο θέατρο, IV. Οι δραματικοί αγώνες, V. Οι συντελεστές της παράστασης. Από την ενότητα VII. *Οι τρεις μεγάλοι τραγικοί* θα διδαχθεί η υποενοότητα με τίτλο *Σοφοκλής. ANTIΓONH: Ο μύθος των Λαβδακιδών*.

Οδηγίες για τη διδασκαλία της Εισαγωγής

Στόχος της διδασκαλίας της Εισαγωγής δεν είναι η στείρα απομνημόνευση, αλλά η αξιοποίησή της προκειμένου οι μαθητές/τριες να κατανοούν και να ερμηνεύουν το κείμενο. Γι' αυτό, όπου είναι δυνατόν, να διδάσκεται και να αξιολογείται σε σχέση με τη διδασκαλία των αποσπασμάτων του κειμένου, καθώς και σε σχέση με τις πολιτικο-κοινωνικές δομές που ανέδειξαν την τραγωδία και γενικότερα το αρχαίο δράμα τον 5^ο αι. ως βασικό συστατικό της πολιτικοκοινωνικής ζωής της κλασικής δημοκρατικής πόλης. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

α. Η *διάνοια*, η *λέξη* και το *ήθος* των ηρώων, ως *κατά ποιόν* μέρη της τραγωδίας, να εξετάζονται σε κάθε διδακτική ενότητα.

β. Η οργάνωση των θεατρικών αγώνων από την πόλη (επώνυμος άρχοντας, χορηγοί, κριτές, χορηγικά μνημεία, διδασκαλίες) να συνδεθεί κατά τη διδασκαλία με τον πολιτικό χαρακτήρα της τραγωδίας.

γ. Να γίνει σαφής και κατανοητός ο ρόλος του *μύθου* στην τραγωδία για τον προβληματισμό και την κριτική που ασκεί η πόλη στον ίδιο της τον εαυτό. Οι μύθοι μεταγράφονται ελεύθερα από τους τραγικούς, οι ηρωικές, αρχαϊκές αξίες που προβάλλονται μέσω των μύθων συγκρούονται με τους νέους τρόπους σκέψης και τις μορφές του δικαίου στο πλαίσιο της πόλης (πρβ. Vernant, J.-P. – Vidal-Naquet, P., *Μύθος και Τραγωδία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Στ. Γεωργούδη, Τόμος Α', Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 1988, σελ. 21). Στην κωμωδία αντίθετα, η κριτική ασκείται άμεσα, χωρίς τον διαμεσολαβητικό ρόλο του μύθου (δεν υπάρχει το τραγικό - συγκρουσιακό στοιχείο).

Όλα τα παραπάνω στοιχεία δεν εμφανίζονται απαραίτητα σε όλες τις διδακτικές ενότητες ούτε στον ίδιο βαθμό. Η επιλεκτική ή εναλλακτική αξιοποίησή τους αφορά τον ίδιο τον διδάσκοντα.

II. Κείμενο

Γενικές Οδηγίες για τη διδασκαλία του κειμένου

1. Απόδοση στα νέα ελληνικά – εναλλακτικές μεταφράσεις

Η απόδοση του αρχαιοελληνικού κειμένου στα νέα ελληνικά να γίνεται ύστερα από τη μελέτη των λεξιλογικών σχολίων του σχολικού βιβλίου από τους/τις μαθητές/τριες με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού. Παράλληλα, ενδείκνυται οι μαθητές/τριες να έρχονται σε επαφή με παράλληλες μεταφράσεις, ώστε να μπορούν να κατανοούν τις γλωσσικές

αποκλίσεις των μεταφραστών, το διαφορετικό ύφος και τη διαφορετική «χρήση» της μετάφρασης (φιλολογική ή θεατρική). Έτσι, οι μαθητές/τριες θα εξοικειώνονται περισσότερο και με τις δυνατότητες της νεοελληνικής γλώσσας και της δομής της. Η διδασκαλία δεν πρέπει να καταλήγει σε μία μετάφραση, ούτε και αυτή να δίνεται στους/στις μαθητές/τριες έτοιμη για απομνημόνευση, αλλά οι μαθητές/τριες (κατά προτίμηση σε ομάδες) πρέπει να αναζητούν τις διαφορετικές μεταφράσεις ηλεκτρονικά (http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/translation/contents.html?author_id=13) ή και στη βιβλιοθήκη του σχολείου, ύστερα από τη δική τους προσωπική προσπάθεια, και να εντοπίζουν τις μεταφραστικές διαφορετικές δυνατότητες. Αν δεν είναι εφικτή η πρόσβαση των μαθητών/τριών στο διαδίκτυο ή σε βιβλιοθήκη, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να τους παρέχει τις εναλλακτικές μεταφράσεις σε φωτοτυπία.

Για τις ενότητες που θα διδαχθούν από μετάφραση και αποτελούν αντικείμενο εξεταστέας ύλης (στίχοι: 100-161, 162-279, 315-331, 332-375, 376-440, 508-581, 582-630, 726-780, 781-800, 801-943, 944-987), το νεοελληνικό κείμενο να παραβάλλεται με το αρχαίο, ώστε να επισημαίνονται τα υφολογικά στοιχεία που δεν αποδίδονται στα νέα ελληνικά.

2. Η αξιοποίηση της γραμματικής και του συντακτικού ως μέσου για την κατανόηση και απόδοση του κειμένου στα νέα ελληνικά

Η συντακτική και γραμματική εξομάλυνση του κειμένου είναι σκόπιμο να γίνεται μόνον όταν κρίνεται αναγκαία για την κατανόηση του κειμένου, να λειτουργεί δηλαδή μόνον ως μέσον και όχι ως αυτοσκοπός. Επισημαίνεται ότι πρόκειται για διδασκαλία δραματικού ποιητικού κειμένου, οι διδακτικοί στόχοι της οποίας δεν επικεντρώνονται στην εκμάθηση γραμματικοσυντακτικών φαινομένων. Επίσης, καλό είναι να σχολιάζονται εκείνα τα εκφραστικά σχήματα ή τα γραμματικά φαινόμενα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, είτε για λόγους ποιητικούς, είτε για λόγους ετυμολογίας. Το ίδιο ισχύει και για τα συντακτικά φαινόμενα.

Αναφέρουμε ενδεικτικά παραδείγματα με αφορμή τους στίχους **1-19**:

στ. 1: *Ίσμήνης κάρα*: η περίφραση που δηλώνει στοργή εκ μέρους της Αντιγόνης προς την αδερφή της,

στ. 3-4: *οὔτε... οὔτε... οὔτε... οὔτε...*: η επανάληψη, η σημασία των αρνήσεων, το πολυσύνδετο σχήμα που φανερώνουν την ψυχική διάθεση της Αντιγόνης,

στ. 6: *ὄπωπα*: ο ποιητικός τύπος του παρακειμένου του *ὄραω-ῶ* ως αφορμή για ετυμολογικό σχολιασμό (*ὄψη*, *οπτικός*) και όχι ως αφορμή για εξάσκηση στους αρχικούς χρόνους του ρήματος,

στ. 7: *φασι*: ο ρηματικός τύπος ως αφορμή για ετυμολογικό σχολιασμό (*φήμη*, *φάσκω*),

στ. 10: *ἔχεις τι κείσῃκουσας*; το πρωθύστερο σχήμα που υποδηλώνει την αγωνία της Αντιγόνης, όπως και οι συνεχείς ερωτήσεις στους πρώτους δέκα στίχους,

στ. 13: *δυοῖν ἄδελφοῖν*: η αναμενόμενη παρουσία του δυϊκού αριθμού,

στ. 14: *διπλῆ χερί*: η δοτική οργανική που αποτυπώνει με κυριολεξία και παραστατικότητα τη φωνική κίνηση του ενός προς τον άλλο με το σπαθί του,

στ. 17: *εὔτυχοῦσα*, *ἄτωμένη*: η αξιοποίηση της κατηγορηματικής μετοχής (αντί ειδικής πρότασης) εκ μέρους του ποιητή για την καταγραφή πληροφοριών.

Επίσης, ενδεικτικά παραδείγματα με αφορμή τους στίχους **280-314**:

στ. 280-282: η επανάληψη του λέγων, λέγεις, λέγων: δηλωτική της ταραχής του Κρέοντα

στ. 283: *ἴσχειν*: αντί του *ἔχειν*,

στ. 289-290: *ταῦτα*: προτάσσεται ως αντικείμενο του *φέροντες* στον στ. 289,

στ. 292: *ὡς στέργειν ἑμέ*: η χρήση της συμπερασματικής πρότασης με απαρέμφατο που δηλώνει το πιθανό ή δυνατό,

στ. 299: *ἴστασθαι, βροτῶν*, για ετυμολογικό σχολιασμό,

στ. 301: *εἰδέναι*: για ετυμολογικό σχολιασμό,

στ. 303: *ὡς δοῦναι δίκην*: η χρήση της συμπερασματικής πρότασης με απαρέμφατο που δηλώνει το πιθανό ή δυνατό,

στ. 308: *Ἄιδης*: για τη συνεκδοχή (εκφραστικό ποιητικό σχήμα),

3. Η διδασκαλία - ερμηνεία του κειμένου: γενικές οδηγίες

Είναι σημαντικό ο/η μαθητής/τρια να εμβαθύνει στην ερμηνεία του δραματικού ποιητικού κειμένου και να αντιληφθεί τον ρόλο της τραγωδίας και του αρχαίου θεάτρου ως μέσου προβληματισμού και αμφισβήτησης της πόλης από την ίδια την πόλη, καθώς επίσης και να εξοικειωθεί με έννοιες – κλειδιά για την ερμηνεία της (ὕβρις, τραγική ειρωνεία κ.ά.). Για τον λόγο αυτό, να εντοπίζονται στο κείμενο και να αποτελούν αντικείμενο συζήτησης, προβληματισμού και κριτικού σχολιασμού χαρακτηριστικές έννοιες και στοιχεία της τραγικής ποίησης του Σοφοκλή, όπως:

α. Το *νομικό λεξιλόγιο*, η σημασία και ο ρόλος του για την κατανόηση της τραγωδίας: ασάφεια των όρων, αποκλίσεις, δηλωτικές τόσο των ασυμφωνιών της νομικής σκέψης, όσο και των συγκρούσεων ανάμεσα στη νομική σκέψη που δεν έχει ακόμα αποκρυσταλλωθεί από τη μια, και σε μια θρησκευτική παράδοση κι έναν ηθικό στοχασμό, απ' όπου το δίκαιο έχει ήδη διαχωριστεί, από την άλλη, χωρίς ωστόσο οι δύο χώροι να έχουν σαφώς προσδιοριστεί σε σχέση με αυτόν του δικαίου. Στην *Αντιγόνη*, μια *δίκη* αντιπαλεύει μιαν άλλη *δίκη*. Ο τραγικός ήρωας, που ζει αυτήν την αντιπαλότητα, καλείται να δράσει στο πλαίσιο διφορούμενων αξιών, όπου τίποτε δεν είναι σταθερό (πρβ. Vernant, J.-P. – Vidal-Naquet, P., *Μύθος και Τραγωδία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Στ. Γεωργούδη, Τόμος Α', Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 1988, σελ. 20). Σε αυτό το πλαίσιο, η σύγκρουση Κρέοντα - Αντιγόνης, να αποσαφηνισθεί ως αντιπαράθεση ανάμεσα στην *πόλη* και στον *νόμο της πόλης* (δίκαιο) από τη μια μεριά, και στον *οίκο* και τις ηρωικές ηθικές αξίες και θρησκευτικές συμπεριφορές (*ἄγραπτα κάσφαλῃ θεῶν νόμιμα* - στ. 454) από την άλλη. Οι ηρωικοί μύθοι αντιπροσωπεύουν αυτές τις αξίες και συμπεριφορές που η πόλη έπρεπε να απορρίψει για να δημιουργηθεί, ενώ παράλληλα αντιπροσωπεύουν και το παρελθόν της, το σημείο εκκίνησής της, με το οποίο ωστόσο παραμένει στενά δεμένη. Μέσα από αυτήν τη σύγκρουση που προβάλλει η τραγωδία, αναδεικνύεται και η μετάβαση από την αρχαϊκή - μυθική σκέψη, στη λογική σκέψη, το πέρασμα από τον μύθο στον λόγο.

β. Κατά τη διδασκαλία των στίχων 450-496, (σύγκρουση Αντιγόνης-Κρέοντα, αναφορικά με τους νόμους των θεών και τους νόμους της πόλης) προτείνεται να αναζητηθούν οι διαφορετικές θεωρίες και οι θέσεις των σοφιστών αναφορικά με το *φύσει/νόμω*, την αρχική φυσική κατάσταση του ανθρώπου και τον ρόλο των νόμων: οι γραπτοί νόμοι και το θετό δίκαιο προκύπτουν από την κοινωνική συμβίωση των ανθρώπων και δεν προέρχονται από τη φύση ή το θείον, δηλαδή, υπάρχουν *νόμω* και όχι *φύσει*.

γ. Η έννοια του φίλου και του εχθρού: η *φιλία των ομοαίματων και οικείων*, ως αξία του οίκου, σε αντίθεση με τις αξίες της πόλης, βάσει των οποίων φίλος είναι αυτός που υπηρετεί την πόλιν: για τον Κρέοντα, οι φίλοι γίνονται και δεν γεννιούνται. Ως φίλοι αναγνωρίζονται μόνο όσοι υπηρετούν την πόλη. Η Αντιγόνη, αν και πιστεύει ότι γεννήθηκε για να μοιράζεται αγάπη, ακολουθεί ωστόσο τον κώδικα του οίκου με τη διπολική αντίφαση *φιλίας και έχθρας*. Με βάση αυτό, οι «φίλοι» ευνοούν τον οίκο και τις παραδοσιακές αρχές – ταφή των νεκρών από τους συγγενείς –, ενώ οι «εχθροί» τα πλήττουν [βλ. εχθρική γλώσσα και στάση απέναντι στην Ισμήνη, την οποία έχει κατατάξει στο στρατόπεδο του Κρέοντα, στ. 86, 93-94, 549] (πρβ. Winnington-Ingram, R. P., *Σοφοκλής – Ερμηνευτική Προσέγγιση*, μτφρ. Χ. Π., Φαράκλας, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσα, 1999, σελ. 186-188, 194-195).

δ. Η επίδραση της ρητορικής και της σοφιστικής, τόσο στη δομή, όσο και στο περιεχόμενο των λόγων των ηρώων της τραγωδίας (όπου αυτό συμβαίνει).

4. Διδακτική μεθοδολογία

Επειδή είναι σημαντικό οι μαθητές/τριες να βιώσουν ότι πρόκειται περί θεάτρου, κατά τη διδασκαλία, να συνδυάζεται η παραδοσιακή μορφή με τη βιωματική μάθηση – αγώνες λόγων, δραματοποίηση, θεατροπαιδαγωγικές τεχνικές (π.χ. παιχνίδια ρόλων, διάδρομος συνείδησης, ανακριτική καρτέλα κ.λπ.).

Εργασίες, πέρα από τις παραδοσιακές, που θα βασίζονται στη διερευνητική/ανακαλυπτική μάθηση και θα αξιοποιούν τη φαντασία και τη δημιουργικότητα των μαθητών/τριών θα μπορούν να ζητούνται σε ομαδικό επίπεδο, όπως η μουσική επένδυση αποσπασμάτων ή η ψηφιακή εικονοποίησή τους, η μεταγραφή τους σε κόμικ (αξιοποίηση των Τ.Π.Ε. ως μέσου αναζήτησης υλικού, ως σύγχρονου εργαλείου).

Εξάλλου, ενδείκνυται να προβάλλονται βιντεοσκοπημένες παραστάσεις (διαθέσιμες στο διαδίκτυο: Εθνικό Θέατρο, 1995, σκηνοθεσία: Μίνως Βολανάκης: <http://www.nt-archive.gr/playMaterial.aspx?playID=639#videos>, Εθνικό Θέατρο, 2002, σε σκηνοθεσία Νικαίτης Κοντουρή: <http://www.nt-archive.gr/viewvideos.aspx?playID=24&videoFile=0514-01-00> και <https://www.youtube.com/watch?v=u7wWYAKX2Mw>) και να ακολουθεί συζήτηση σχετικά με την οπτική, τους πειραματισμούς και την «ανάγνωση» της τραγωδίας από τη μεριά του σκηνοθέτη. Ακόμα, η αξιοποίηση υλικού παραστάσεων που διατίθενται ψηφιακά, όπως συνεντεύξεων, προγραμμάτων, δημοσιευμάτων, φωτογραφικού και ηχητικού υλικού, κ.ά. Επιπλέον, οι μαθητές/τριες θα ήταν χρήσιμο να δραματοποιούν κατά καιρούς σκηνές μέσα στην τάξη, ώστε να ασκηθούν στον θεατρικό γραμματισμό και να μνηθούν στην τέχνη του θεάτρου.

Τέλος μπορούν να αξιοποιηθούν παράλληλα κείμενα προκειμένου οι μαθητές/τριες να αντιληφθούν τη διαχρονικότητα νοημάτων και αξιών, να ασκηθούν στη συγκριτική προσέγγιση και να αναπτύξουν αντίστοιχους γραμματισμούς. Ενδεικτικά αναφέρεται η τραγωδία *Προμηθεύς Δεσμώτης* με τα εξής σημεία για συν-ανάγνωση:

- η υποταγή στην εξουσία, ο εξαναγκασμός και η σύγκρουση συναισθημάτων (π.χ. Προμηθεύς Δεσμώτης, στ. 12-54 - Αντιγόνη, στ. 20-99)·

- η στάση των εκτελεστικών οργάνων: α) προθυμία, σκληρότητα, απάθεια β) απροθυμία, φόβος, οίκτος (π.χ. Προμηθεύς Δεσμώτης, Πρόλογος [Κράτος, Ήφαιστος] - Αντιγόνη, Α' και Β' Επεισόδιο [Φύλακας])·

- η επίγνωση των συνεπειών της πράξης του ήρωα. Η συνειδητή απόφαση. Η ανάληψη της ευθύνης για την πράξη (π.χ. Προμηθεύς Δεσμώτης, στ. 88-113 [Προμηθέας]

–

Αντιγόνη, στ. 69-99/441-470)·

- τα χαρακτηριστικά της τυραννικής συμπεριφοράς (π.χ. Προμηθεύς Δεσμώτης, στ.

128-192/193-396 – Αντιγόνη, στ. 280-314/473-496/724-760)·

- τα δώρα του Προμηθέα / τα επιτεύγματα του ανθρώπου. Ύμνος στο μεγαλείο του ανθρώπου: Ο θρίαμβος του πολιτισμού (π.χ. Προμηθεύς Δεσμώτης, Β΄ Επεισόδιο – Αντιγόνη, Α΄ Στάσιμο τα όρια του ανθρώπου (π.χ. Προμηθεύς Δεσμώτης, Β΄ Επεισόδιο/Β΄ Στάσιμο – Αντιγόνη, Β΄ Στάσιμο)·

- η αξία της ανθρώπινης προσπάθειας στην υπηρεσία υψηλών στόχων που ξεπερνούν την ατομική μοίρα (π.χ. Προμηθέας: αγώνας για αλλαγή και πρόοδο - Αντιγόνη: γένος, θέμις / Κρέων: αρχή, νόμος).

Σημ.: Το πρόγραμμα της Γενικής Παιδείας της Β΄ Ημερησίων Λυκείων, εφαρμόζεται και στην Γ΄ τάξη Εσπερινών.

Οι διδάσκοντες να ενημερωθούν ενυπόγραφα.

**Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΦΙΛΗΣ

Εσωτ. Διανομή

- Γραφείο
- Υπουργού
- Γραφείο Γεν.
- Γραμματέα
- Δ/ση Σπουδών, Προγρ/των & Οργάνωσης Δ.Ε., Τμ. Α΄
- Αυτ. Δ/ση Παιδείας, Ομογ., Διαπολ. Εκπ/σης, Ξένων και Μειον. Σχολείων Διεύθυνση Θρησκευτικής Εκπ/σης
- Δ/ση Ειδικής Αγωγής και Εκπ/σης